

УДК 376–0.56–0.53.6(73):364.446

Безлюдний Роман Олександрович,

АМЕРИКАНСЬКІ ПІДЛІТКИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ СУБ'ЄКТ ПІДТРИМКИ

Підлітки як особлива вікова категорія дітей з точки зору соціальних відносин відрізняються тим, що саме на цей період дитинства приходить основний визначальний процес їх соціалізації в певне соціальне середовище. Саме в процесі такої соціалізації підліток готується до гармонійного включення в майбутнє доросле життя в суспільстві. Водночас, варто зазначити, що підлітки – це ще діти, і з цієї точки зору вони ще не мають стійкої системи соціальних цінностей та соціальних установок. Для того, щоб вони набули належного соціального досвіду та інших якостей, важливих для успішного відчуття та реалізації себе в суспільстві, необхідна спеціальна організація для них соціальної підтримки. Такої підтримки потребують, зокрема, підлітки з особливими потребами. Оскільки часто ці особливі потреби ускладнюють процес соціальної адаптації підлітка в кожній конкретній проблемній соціальній ситуації.

Більше того, американське суспільство перебуває в стані усвідомлення змін щодо сприйняття підлітків з особливими потребами. Перед системою американської освіти, як зрештою, і перед вітчизняною наукою та практикою, виникає питання усунення соціальної стратифікації, нерівноправності можливостей здобуття освіти підлітків з особливими потребами.

Тому *актуальним для нашого дослідження* є вивчення досвіду організації підтримки підлітків з особливими потребами у США.

Причому за *мету* дослідження в даній статті автором обрано розгляд таких питань: характеристика категорії “підлітки з особливими потребами” в американській науці та законодавстві; особливості розвитку підлітків та

задоволення їхніх особливих потреб в американському суспільстві у спектрі соціального, психологічного та педагогічного вимірів; розкриття специфіки соціально-педагогічної підтримки американських підлітків залежно від їхніх особливих потреб.

Зауважимо, що згідно вікової періодизації американського вченого Е.Еріксона (за його психоісторичною - епігенетичною теорією розвитку особистості), *підлітковий вік* (латентна стадія життєвого шляху особистості) - це віковий період особи *від 11 до 14 років* [4, С.57].

Е.Еріксон справедливо вважав, що підлітковий період розвитку особистості характеризується найбільш *глибокою життєвою кризою*, до якої призводять три лінії розвитку: *бурхливий фізичний ріст та статеве дозрівання, стурбованість сприйняттям себе очима інших та пошук професійного покликання* [4].

З одного боку, для цього складного періоду показовими є негативні прояви, дисгармонійність, згортання і зміна дитячих інтересів, які склалися на попередньому етапі розвитку, протестний характер поведінки стосовно дорослих. З другого боку, підлітковий вік відрізняється й численними позитивними факторами – зростає самостійність, багатоманітнішими і змістовнішими стають відносини з однолітками і дорослими, значно розширюється та істотно змінюється діяльність, розвивається відповідальне ставлення до себе та інших людей. Головним у підлітковому віці є вихід дитини на якісно нову соціальну позицію, в якій реально формується її свідоме ставлення до себе як до члена суспільства.

Як відомо, підлітковий вік характеризується незалежним мисленням і поведінкою, яка саморегулюється [7]. В цей період зростає рівень соціальної компетентності, яка базується на соціальних порівняннях. Проблема цього періоду – вибір індивідуальної лінії поведінки, здатної вибудувати систему цінностей, відмінної від батьківської. Старшокласники вже свідомо ставляться до своїх вчинків та їхніх наслідків для себе і інших членів суспільства.

Тому, вирішуючи питання соціалізації підлітків з особливими потребами в американській педагогічній практиці враховують такі чинники: мотиви, якими керуються підлітки, цінності та життєві орієнтації, особистісні ролі, стиль прийняття рішень, стиль побудови міжособистісних стосунків, поведінковий фактор.

Загалом, виходячи з тривимірного простору розгляду розвитку особистості дитини (мається на увазі, в спектрі соціальної, психологічної і педагогічної площин), задоволення потреб американських підлітків проходить крізь спектр таких життєвозначущих для них цінностей та пріоритетів [8]:

- усвідомлення себе як особливого суб'єкта життєтворчості (становлення і актуалізація “Я-концепції”);
- нагальна необхідність самовиявлення і самоствердження;
- очікування лише позитивного оціночного ставлення до них з боку навколишнього соціального середовища (сім'ї, однолітків, інших людей, суспільства і держави загалом);
- негайне і повне задоволення потреб власного “Я” та їх сприйняття в соціумі;
- потреба у постійному спілкуванні і наявності лідера;
- отримання навчальних знань, умінь та навичок на рівні з іншими в колективі;
- розвиток адаптивних задатків і здібностей.

На виділені соціально-значимі життєві пріоритети орієнтується в практиці американської системи соціально-педагогічної підтримки і весь процес задоволення соціальних потреб підлітків. Зазначимо, що саме на особливе місце соціальних потреб особистості в системі всіх потреб наголошував американський психолог А.Маслоу [6]. Причому особливе місце серед соціальних потреб належить *особливим потребам* (special needs) [13].

Загальноприйнятним у США є визначення “особливих потреб”, пов’язане з освітнім процесом, яке подане в Міжнародній класифікації стандартів освіти (International Standart Classification of Education). А саме, “особливі навчальні потреби мають особи, навчання яких потребує додаткових ресурсів. Додатковими ресурсами можуть бути: персонал (для надання допомоги у процесі навчання); матеріали (різноманітні засоби навчання, в тому числі допоміжні та корекційні); фінансові (бюджетні асигнування для одержання додаткових спеціальних послуг” [12, С. 135].

Термін “*діти з особливими потребами*” (Children with Spesial Needs) став уживатися американськими вченими з 1995 року в спектрі теорії “винятковості”, яка була розроблена і обґрунтована в ході тривалих наукових досліджень, що передували прийняттю Акту про навчання осіб з порушеннями здібностей (*Individuals with Disabilites Education Act*) [15].

Згідно з цією теорією “винятковості” дитяча популяція, незважаючи на своє різноманіття, в основному має нормальні або, так звані, середні показники розвитку, в тому числі і навчальні здібності. Однак, певна кількість дітей має відмінні від середніх показники, а, відповідно, з педагогічної, психологічної, соціальної або медичної точок зору, ці діти характеризуються як ті, що мають особливі потреби. До їх числа входять діти, які мають як виняткові здібності або таланти, так і діти з фізичними, психічними, соціальними відмінностями. В теорії “винятковості” сам термін “винятковість” використовується для позначення помітного відхилення від середніх показників, з точки зору фізичних, інтелектуальних або поведінкових характеристик. Це подвійне поняття, яке може вказувати як на помітні переваги, так і на значущі недоліки. Винятковість визначається, в кожній з трьох основних сфер людської життєдіяльності: когнітивній, фізичній і соціально-емоційній [5, С.78]. В цей час у американській педагогічній науці з’являється коректний термін “альтернативно обдарований” (differently abled).

Насьогодні до категорії “підлітки з особливими потребами” (“*adolescents with special needs*”) в американській науці та практиці віднесено: такі групи: неповносправні підлітки (*disabled adolescents*) та обдаровані підлітки (*adolescents and talented*) та підлітки, які є водночас і неповносправними і обдарованими (*disabled adolescents and talented*).

Перша група об’єднує підлітків з відхиленнями нижче середнього рівня фізичних, інтелектуальних або поведінкових характеристик, зокрема вона складається з таких підгруп: підлітки з порушеннями інтелектуального розвитку (до цієї підгрупи відносяться - розумова відсталість (*intellectual disability*), з труднощами в навчанні (*specific learning disability*)); підлітки з порушеннями фізичного розвитку (до цієї підгрупи відносяться – діти з глухотою (*deafness*), з порушення слуху (*hearing impairment*), з порушення зору (*visual impairment, including blindness*), з мовними порушеннями (*speech or language impairment*), з ортопедичними порушеннями (*orthopedic impairment*), з травматизмом викликаним черепно-мозковою травмою (*traumatic brain injury*), а також з іншими порушеннями здоров’я (*other health impairment*)); підлітки з порушеннями психічного розвитку (до цієї підгрупи відносяться – діти із затримкою розвитку (*developmental delay*)); підлітки з порушеннями соціальної взаємодії та іншими проблемами емоційно-вольового характеру (до цієї підгрупи відносяться – діти з емоційним розладом (*emotional disturbance*); діти з аутизмом (*autism*), з комплексними (в тому числі вольовими) порушеннями (*multiple disabilities*)).

Друга група об’єднує підлітків з відхиленнями вище середнього рівня фізичних, інтелектуальних або поведінкових характеристик, зокрема вона складається з таких підгруп: талановиті (*talenteds*), генії (*genius*) та лідери (*leaders*). Ця група характеризується постійним креативним (творчим) підходом до діяльності у певній сфері [11, С. 221–247].

Дж. Гелбрейч (*Galbraith J.*) “обдарованість” вважає результатом поєднання інтелектуальних здібностей вище середнього рівня, творчого підходу та наполегливості [9].

Особливою – “схрещеною” групою є група підлітків з особливими потребами, які відзначаються відхиленням вище “норми” стосовно одних характеристик і водночас нижче “норми” стосовно других характеристик. До цієї групи можна віднести такі підгрупи: творчі або обдаровані підлітки з обмеженими фізичними можливостями (наприклад, глухі художники тощо); творчі або обдаровані підлітки з порушеннями психічного розвитку (наприклад, спортсмени – дауни); творчі або обдаровані підлітки з соціально-емоційними та вольовими відхиленнями (наприклад, діти з аутизмом мають надзвичайні математичні здібності); неповносправні підлітки з чітко вираженою активною соціальною позицією (наприклад, президент Рузвельт, який був фізично неспроможним, але виявився справжнім лідером американської нації). Увага американських дослідників і практиків до цієї групи посилилась з початку ХХІ ст.

Визначальним моментом у підтримці підлітків кожної з трьох зазначених груп американські дослідники виділяють питання формування самовизначення підлітка з особливими потребами для подальшої його активної участі в житті суспільства [3]. При цьому перевага надається таким *шляхам поліпшення самовизначення американського підлітка з особливими потребами*: забезпечення можливості вибору оточення: шкіл, будинків, колективу; ідентифікація і забезпечення індивіду потрібною йому підтримкою; забезпечення ресурсних можливостей для розвитку та успіху; навчання підлітка повірити в свої можливості досягнути успіху так само, як і звичайний його одноліток; надання кожній особі підлітка можливості ризикувати, робити помилки, зазнавати невдачі і вчитися на своїх помилках; створення спеціальних позитивних умов для встановлення самосвідомості, упевненості підлітка в собі й зростання позитивної самооцінки; надання можливості кожному такому підлітку вирішувати самостійно і брати на себе відповідальність за свої вчинки;

забезпечити підлітків середовищем, прийнятним для духовного зростання кожної особи та її можливостей.

Як правило, соціально-педагогічна підтримка підлітків з особливими потребами у США, зокрема, соціально-педагогічна адаптація їх до життя у світі багатоманітних суспільних зв'язків (в тому числі від контактів із найближчим оточенням до глобальних зв'язків) здійснюється у спектрі процесу соціалізації учнівської молоді. Причому здійснення соціально-педагогічної підтримки американських підлітків з особливими потребами відбувається в трьох основних площинах: діяльності, спілкуванні, самосвідомості.

У сфері діяльності соціалізація виявляється у розширенні видів діяльності, її осмисленні індивідом. У сфері спілкування відбувається розширення кола спілкування, збагачення його змісту, пізнання інших людей, розвиток вмінь спілкування. У сфері самосвідомості формується образ власного "Я" як активного суб'єкта діяльності, самооцінки та відбувається осмислення соціальної приналежності, своєї соціальної ролі.

Особливе значення у соціалізації американського підлітка з особливими потребами має розвиток його контактів з іншими людьми, оскільки завдяки цим контактам він починає правильно сприймати й оцінювати себе та інших. Крім того, саме у процесі соціальної взаємодії, яку підліток інтеріоризує, він стає особистістю, набуває здатності бути не тільки об'єктом, а й суб'єктом соціальних впливів.

Водночас, як свідчать доробки американських науковців [8,12,14] при організації навчальної діяльності в навчальному процесі необхідно враховувати своєрідність підліткової категорії дітей, яка полягає в тому, що руйнується наступність у формуванні і розвитку мотиваційних чинників до системного навчання (його доводиться будувати з урахуванням само оцінювання).

Тому особливості навчання і виховання американських підлітків з особливими потребами передбачають: надання переваги навчання і виховання

в колективі; поєднання різних форм індивідуалізації та диференціації навчального матеріалу; розвиток доступного понятійного поля мислення та мовного (ораторського) інтелекту; научіння способам удосконалювати внутрішній план розумових дій (не механічне запам'ятовування, а осмислене, можливо простішими словами, трактування нових понять); формування і розвиток “практичного інтелекту”; організацію інклюзивного навчання таких дітей у звичайних школах чи класах [1,2]. Коли такі діти навчаються поряд з іншими, вони отримують можливість опанувати навчальні дисципліни, які їм необхідні для дорослого життя. Такий підхід також допомагає здоровим дітям позбавитися руйнівних стереотипів і усвідомити, що люди за природою своєю є схожими.

Загалом, соціально-педагогічна діяльність з підтримки підлітків з особливими потребами розглядається американськими науковцями і практиками як “безперервний педагогічний доцільно організований процес соціального виховання з урахуванням специфіки розвитку особистості з особливими потребами за участю всіх соціальних інститутів і всіх суб'єктів виховання й соціальної допомоги” [10]. Специфічною особливістю соціально-педагогічної діяльності є те, що вона носить міждисциплінарний характер, оскільки тісно пов'язана з економічними, політичними й особистісними умовами життєдіяльності людини, з державною соціальною політикою. Провідна, інтегруюча роль у цьому процесі належить саме соціальним педагогам (консультантам), шкільним учителям та психологам.

Таким чином, з одного боку, нове бачення американським суспільством проблем підлітків з особливими потребами ґрунтується на ідеї їх незалежного життя в суспільстві, а, з іншого, ці проблеми можуть бути вирішеними настільки, наскільки суспільство готове змінити свої звички і очікування, щоб включити людей, які мають обмежені психофізичні можливості, в соціальне життя потребами. Тобто мова йде про необхідність інтеграції таких підлітків у суспільство, що передбачає поновлення їхніх відсутніх або втрачених зв'язків з суспільством, забезпечення введення до основних сфер життєдіяльності.

Звідси можна говорити, що соціально-педагогічна робота підлітками з особливими потребами повинна бути спрямована на гармонізацію та гуманізацію особистості і суспільства через педагогізацію середовища дитини і надання дієвої соціально-педагогічної підтримки з боку різних соціальних інститутів.

Перспективи подальших досліджень у цьому плані вбачаємо у вивченні питання розробки та вибору інноваційних форм і методів організації у США соціально-педагогічної підтримки підлітків з особливими потребами.

Література

1. Басилова Т. А. Американская программа обучения основам научных знаний для детей со сложными сенсорными нарушениями / Татьяна Александровна Басилова // Дефектология. – 1994. – №5 – С. 79-94.
2. Гончарова Е.Л. Понятие “ребенок с особыми образовательными потребностями”/Е.Л.Гончарова, О.И. Кукушкина//Интегративные тенденции современного образования. – М.: Полиграф сервис, 2003. – С.39-42.
3. Зверева І. Д. Опыт организации социальной помощи подросткам за рубежом / І. Д. Зверева // Практична психологія та соціальна робота. – К., 1998. – №2. – С. 37-39.
4. Эриксон Эрик Г. Детство и общество / Эрик Г.Эриксон. / Пер. с англ. – изд. 2-е, перераб. и доп. – СПб.: Ленато, АСТ, Фонд “Университетская книга”, 1996. – 592 с.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : Монографія / А. А. Колупаєва. – К. : “Самміт-Книга”, 2009. – 272 с.
6. Маслоу А. Самоактуализация / Маслоу Абрахам // Психология личности: тексты; [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова]. – М. : МГУ, 1982. – 295 с.
7. Наточій А. М. Підлітки : [Практ.-оріент. посіб.] / Анатолій Миколайович Наточій. — Миколаїв: Іліон, 2007. — 276 с.

8. Dewey J. Need for a Philosophy of Education / Dewey J. // New Era in Home and School. – 1934. Nov.
9. Galbraith J. The Gifted kids survival guide: a teen handbook / Galbraith J. – Columbus, OH, 1998. – С.5-9.
10. Merton R. Social Theory and Social Structure / Merton R. – N.-Y.: Free Press, 1968. – 347 p.
11. Sabol F. R. Development of visual arts talent in adolescence / F. Sabol // In F. A. Dixon, S. M. Moon (Eds.). The handbook of secondary gifted education. – Waco, TX: Prufrock Press, 2006. – P. 221–247.
12. Shea T.M. An Introduction to special Education. A social systems perspective. And edition / Shea T.M., Bauer A.M. – Madison, 1997. – 167 p.
13. Walters B.J. Management for special needs / Walters B. J. – N.Y., 1994.
14. Ward Y. Differential education for the gifted / Ward Y. – Ventura. 1980.
15. Федеральне законодавство США. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://thomas.loc.gov/home/multicongress/multicongress.html#> від 01.12.2011 р.

Анотація. Стаття присвячена розгляду категорії – американські підлітки з особливими потребами. Розкрито особливості розвитку підлітків та задоволення їхніх особливих потреб в американському суспільстві у спектрі соціального, психологічного та педагогічного вимірів. Охарактеризовано специфіку соціально-педагогічної підтримки американських підлітків залежно від їхніх особливих потреб.

Ключові слова: підлітки, особливі потреби, соціально-педагогічна підтримка, американське суспільство.

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению категории – американские подростки с особенными потребностями. Раскрыты особенности развития подростков и удовлетворения их особенных потребностей в американском обществе в спектре социального, психологического и педагогического измерений. Дана характеристика специфики социально-педагогической

поддержки американских подростков в зависимости от их особенных потребностей.

Ключевые слова: подростки, особенные потребности, социально-педагогическая поддержка, американское общество.

Annotation. The article is devoted to the category of American adolescents with special needs. It reveals peculiarities of teenagers' development and meeting their special needs in American society in the spectrum of social, psychological and educational dimensions. The article describes the specificity of socio-pedagogical support of American teenagers, depending on the their special needs.

Key words: adolescents, special needs, socio-pedagogical support, American society.